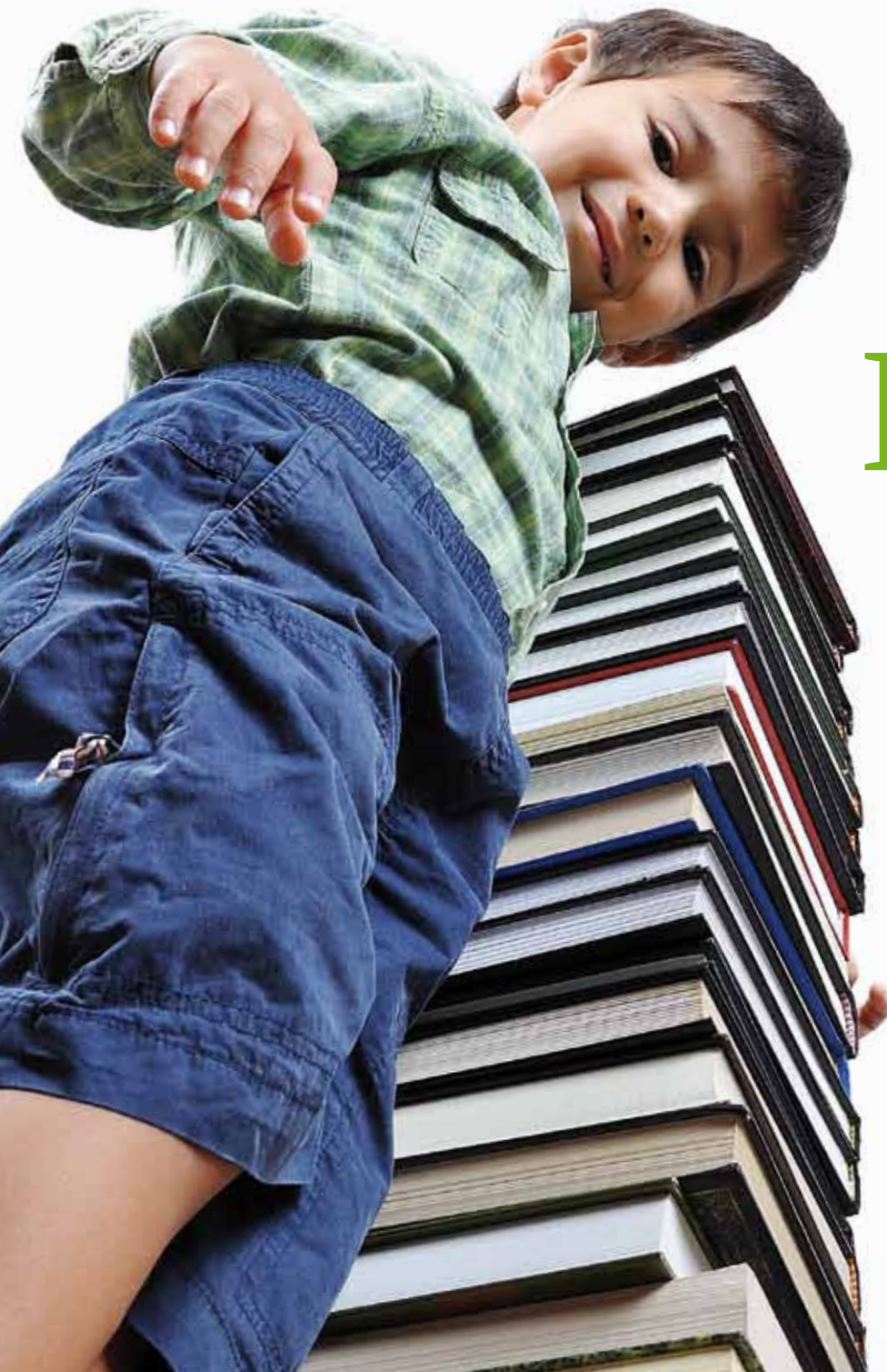

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

Lekker leren lezen

Tips om creatief te schrijven met je klas + Team sbo De Dijk neemt het voortouw + Babbelen over boeken + Logboekjes
en observatieschema's helpen bij het stillezen in Almelo + Stagiaires van Pabo ITT Utrecht leren beter voorlezen

COLOFON:

Deze special over Lekker leren lezen is gemaakt door medewerkers van Hogeschool Utrecht. Een financiële bijdrage is geleverd door dezelfde organisatie.

Coördinatie: Thoni Houtveen (HU) en Monique Marreveld
Eindredactie: Monique Marreveld
Omslagfoto: Shutterstock
Vormgeving: Fizz NMS

Deze special is verschenen in Didactief, november 2011 en is los te bestellen via abbonementen@didactief.nl. Prijs vanaf € 3,20.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020 – 59 000 99, www.didactiefonline.nl.

De redactie dankt de volgende sponsor:

Hogeschool Utrecht
Postbus 14007
3508 SB Utrecht
www.hu.nl

Lekker leren lezen

Lezen is de basis van alles. Maar hoe geef je leerlingen mee dat het ook leuk is? Leer aanstaande leerkrachten beter voorlezen. Help leerlingen de juiste boeken te kiezen en ruim tijd in voor stillezen. Toets strategisch.

6 Creatief schrijven

Tips en tricks. Hoe maak je schrijven leuk voor kinderen? Laat ze boodschappenlijstjes maken, parkeerbonnen uitdelen of een poësiealbum vullen.

12 Durf te leiden

Het team van sbo De Dijk wilde net aan de slag met het leesonderwijs toen de directeur vertrok. Stoppen dan maar? Nee! Samen klaarden ze de klus.

14 Praten over boeken

Lezen gaat ook over jezelf. Leerkrachten Muriël en Nienke leerden hun klas te begeleiden bij het maken van de juiste boekkeuzes. Lezen werd weer leuk.

Toetsgekte

Thoni Houtveen is lector aan Hogeschool Utrecht

Opbrengstgericht werken is sterk in zwang. Dat is goed. Scholen werken bewuster aan het bereiken van goede resultaten, zoals een goede leesvaardigheid, voor alle leerlingen. Maar het kan ook nadelig zijn, want het nieuwe mantra lijkt soms wel: toetsen, toetsen, toetsen. In Amerika zien we wat er kan gebeuren. De verplichting om elk jaar vooruitgang te boeken die vervat is in de *No Child Left Behind*-wetgeving heeft er toe geleid dat scholen gaan trainen voor de toets om maar aan deze eis te voldoen (Diana Ravitch beschrijft dit proces in *The Death and Life of the Great American School System*).

De neiging om het onderwijs zoveel mogelijk te laten aansluiten bij wat de toetsen meten is begrijpelijk. Maar het is kortetermijnpolitiek. Als we naar het leesonderwijs kijken, zal het resulteren in verarming van de leesdidactiek en uiteindelijk in slechtere toetsresultaten.

Ook in Nederland dreigt het risico dat toetsen de onderwijsinhoud gaan bepalen. Let wel, het gaat er niet om dat het slecht is om te toetsen of doelen te halen. Het is zinvol om te toetsen, anders heb je geen houvast om je onderwijs te beoordelen en te verbeteren. Er lijken echter twee misverstanden te bestaan over toetsen in het leesonderwijs:

1. *Een toets dekt de gehele leesvaardigheid af.* Dat is niet zo. Toetsen zijn bedoeld om te kijken of het goed gaat. Een toetsontwikkelaar pakt daarvoor een onderdeel uit de gehele leesvaardigheid waarvan verwacht wordt, dat als je dat stukje toetst, de score iets zegt over de leesvaardigheid als geheel. Bij *teaching to the test* vindt een omkering plaats: het kleine stukje van de leesvaardigheid dat getoetst wordt, wordt het doel van het onderwijs. De vereenvoudiging die per definitie noodzakelijk is voor toetsconstructie, wordt doorgevoerd in het onderwijs zelf. Dit leidt tot achteruitgang in leesvaardigheid.
2. *Je moet oefenen wat in de toets staat om de toets te kunnen halen: het onderwijs moet er net zo uitzien als de toets.* Nee dus, de kans om een toets goed te maken, wordt juist groter naarmate leerkrachten in de volle breedte aandacht aan lezen besteden, dat betekent aandacht voor leesmotivatie, leesbeleving en het kritisch met kinderen praten over boeken.

Koeno Gravemeijer stelt in een opiniestuk in *Didaktief* (januari 2011) dat overdreven nadruk op basisvaardigheden en op toetsresultaten het gat tussen wat de school biedt en wat de maatschappij vraagt alleen maar groter maakt. Met andere woorden, onderwijs wordt gereduceerd tot taal en rekenen, terwijl we – gezien de globalisering – ook heel andere dingen zouden moeten onderwijzen. Maar het is nog erger dan Gravemeijer denkt: verkeerd omgaan met toetsen schaadt het taal- en rekenonderwijs. ■

Boeiend voorlezen is een vak apart

Wie het leesonderwijs wil verbeteren, moet beginnen bij de student van nu, vindt Instituut Theo Thijssen. In het curriculum is er structureel aandacht voor ingebouwd.

Effectief werken

In het project Opbrengst Gericht Werken werkt het Instituut Theo Thijssen (pabo, locatie Utrecht) van Utrechtse Hogeschool samen met het Lectoraat Geletterdheid. Eerst is duidelijk geformuleerd wat studenten moeten leren over het proces van het leren lezen (1). Ze krijgen theoretische kennis, geïllustreerd met praktijkvoorbeelden, aangeboden (2). Tijdens hun stage moeten ze deze theorieën over effectief leerkrachtgedrag toepassen. Nieuw is dat ze worden geobserveerd met gestructureerde observatie-instrumenten. De observaties worden uitgevoerd door de groepsleerkrachten bij wie de studenten stage lopen (3). Na analyse van deze observatiegegevens krijgen de studenten feedback op hun gedrag. Op de opleiding praten ze hier met elkaar en met hun docent over (4). Op grond van de opbrengsten van de eerste observatie formuleren ze verbeterpunten voor de volgende lesactiviteit (5). Door deze werkwijze een aantal malen te herhalen, leren studenten kritischer kijken naar zichzelf en verbeteren zij zichzelf waar nodig.

Linda van Achthoven leest kinderen voor uit *Bang mannetje* van Mathilde Stein. De kinderen van groep 4 van Jenaplanschool Klavertje Vier te Oudewater luisteren geboeid. ‘Het mannetje schrikt van een piepende deur, pieeeeep!’ Door te variëren in haar stemgebruik en met haar twinkelende ogen maakt deze juf het verhaal extra de moeite waard. Van Achthoven is eerstejaars pabo-student aan het Instituut Theo Thijssen, locatie Utrecht van Utrechtse Hogeschool, en loopt hier stage. Op Klavertje Vier brengt ze in praktijk wat ze heeft geleerd op de pabo. Niet alleen geeft ze het verhaal een spannende lading, ze bespreekt tijdens het voorlezen ook kort wat moeilijke woorden met de kinderen. Ze heeft deze vooraf onderstreept in de tekst. Wat is een *Gouden Gids*? Wat is ook al weer een geraamte? Na afloop van het verhaal vraagt Van Achthoven wat de kinderen ervan vonden. Zijn ze zelf wel eens bang? Veel kinderen blijken goed geluisterd te hebben. Jan bijvoorbeeld: hij is ook bang voor een spook onder zijn bed, net als de hoofdpersoon in het verhaal.

Tijd en kwaliteit

Onderdeel van een nieuw lestraject opbrengstgericht werken op de pabo (zie kader) is dat Van Achthoven tijdens het voorlezen in de stageklas wordt geobserveerd. Iedere twee minuten wordt genoteerd hoeveel kinderen er opletten. Via deze zogenaemde *time-sampling* wordt de gemiddelde taakgerichtheid tijdens de hele les berekend. Daarnaast vult de observator gestructureerde vragenlijsten in om de kwaliteit van Van Achthovens instructiegedrag

Pabo-studenten worden tijdens het voorlezen gericht geobserveerd: hoe is hun instructiegedrag, hoeveel kinderen letten er op?

vast te stellen. Het eerste jaar wordt gekeken naar voorbereidend, het tweede jaar naar aanvankelijk- en voortgezet lezen en het derde jaar naar het omgaan met verschillen tussen leerlingen. Na afloop worden de observatiegegevens digitaal verwerkt.

Het is voor haar de tweede keer dat ze zo geobserveerd is. Op grond van de eerste observatie heeft ze aan verbeterpunten gewerkt. Die eerste keer moesten Van Achthoven en haar medestudenten zelf hun scores berekenen. Nu, een paar weken na de tweede voorleesles, krijgt ze in de les Nederlands op de pabo de scoreberekeningen van beide observaties onder ogen. Van Achthoven: 'Tabellen met cijfers. Voor mij en voor vriendinnen was dit een eerste kennismaking met statistiek. Gelukkig heeft onze docent uitgelegd hoe je die tabellen moet lezen. Heel leerzaam.'

Nieuw besef

Vindt Van Achthoven het niet wat veel, al dat rekenen, al die cijfers? Is de observatie niet te uitgebreid? 'Nee', vindt ze, 'je leert op alles letten wat belangrijk is om goed voor te lezen.' Medestudente Charlotte Kling bevestigt dit: 'Toen ik de eerste keer voorlas, had ik in de les wel gehoord wat belangrijk was en er artikelen over gelezen, maar pas toen ik de resultaten van de observatie zag, werd ik me echt bewust van wat ik moet doen tijdens een voorleesles.' Lisa Veelo vult aan: 'Ik wist de eerste keer dat ik ging voorlezen niet dat er zoveel bij komt kijken. Door de observatie en een gesprek met mijn stagebegeleidster die de observatie uitvoerd had, werd dat heel duidelijk.' De studenten

kunnen zelf ook verwoorden wat ze de tweede keer beter gedaan hebben in vergelijking met de eerste keer. Veelo: 'De eerste keer waren de kinderen minder geboeid. Ik scoorde toen 84,85 procent taakgerichte leertijd, de tweede keer 100 procent. Toen had ik meer aandacht besteed aan de fase vóór het voorlezen. De kinderen raakten daardoor meer betrokken. Ze waren echt geïnteresseerd in het onderwerp van het boek.' Ook Kling heeft in deze fase van de les de tweede keer beter gescoord. 'De eerste keer begon ik meteen met voorlezen.' Van Achthoven heeft de grootste vooruitgang geboekt op het onderdeel 'bevorderen van zelfvertrouwen en competentiegevoel' bij kinderen. 'Er zit een jongetje in de groep dat heel onrustig kan doen. De eerste keer stopte ik af en toe met lezen om daar wat van te zeggen. Nu heb ik hem rustig bij zijn hand gepakt en naast me gezet, waardoor ik gewoon door kon gaan.'

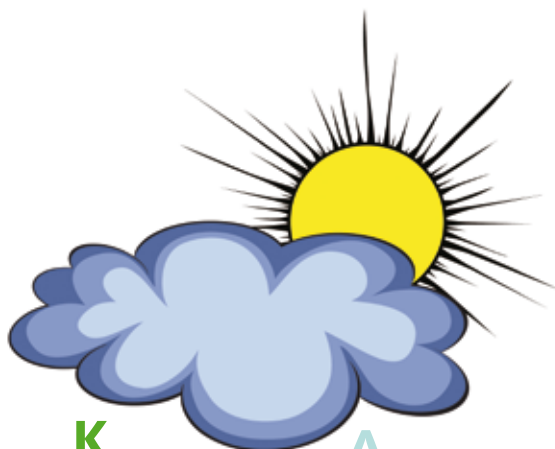
Woordenschat

Dat woordenschatontwikkeling een belangrijk onderdeel van voorlezen is, weten deze studenten. Maar hoe je dat goed doet is nog wel een probleem, vindt Kling. Ze is niet de enige. Dat is alle docenten nu duidelijk dankzij de observatielijsten: gemiddeld scoren de studenten hoog op vragen over boeiend voorlezen en leesplezier en laag op vragen over woordenschat. Woordenschatontwikkeling wordt dit jaar een nieuw aandachtspunt op de pabo. ■

'Ik wist de eerste keer dat ik voorlas niet dat er zoveel bij komt kijken'

Lieve juf

Doe je veel invalwerk? Niet zelden tref je dan als invaller een keurig briefje aan met wat je die dag allemaal kan doen met je klas. Lees de brief voor en zet puntsgewijs op het bord wat jullie allemaal gaan doen, zodat iedereen het nog eens kan nalezen. Laat – als er nog tijd over is aan het eind van de dag – de kinderen een brief terugschrijven aan hun juf om te vertellen hoe het gegaan is. Deel blaadjes uit en zeg dat ze mogen overleggen met elkaar. *Wat is belangrijk om te vertellen?* Laat ze het lijstje met activiteiten op het bord gerust raadplegen. En doe niet moeilijk als ze met z'n allen beslissen hoe je de moeilijke woorden schrijft. *Is 'lieve' nou met de 'f' of de 'v'?*

(ge)Letter(d) klimaat

Om dagelijks tot betekenisvolle schrijfactiviteiten te komen in de klas, is een geletterd klimaat nodig. Namen op de stoelen van de kinderen, etiketten op laatjes, een thematafel met voorwerpen en woordkaartjes, het draagt er allemaal toe bij de functies van geschreven taal zichtbaar te maken. Daarnaast moet er schrijfmateriaal voor het grijpen liggen, zoals papier, potloden en letterstempels, een computer en een printer. Waardeer schrijfwerk van de kinderen door het voor te lezen in de kring, op te hangen op het prikbord, te publiceren in de schoolkrant. Bezorg en verstuur briefjes en e-mails die de kinderen schrijven daadwerkelijk, zodat ze ook een reactie kunnen krijgen.

Verlanglijstje

In Sinterklaastijd doen kinderen niets liever dan verlanglijstjes schrijven. Een brief aan de Sint is ook een dankbare opdracht. En heb je een Sinterklaashoek in de klas? Dan mogen ze misschien wel – verkleed als de goedheiligman – om de beurt in het Grote Boek aan de slag? Kinderen moeten zich niet gedwongen voelen om te schrijven of met tegenzin aan een schrijftaak beginnen. Sinterklaas biedt optimale kansen om ze op een speelse manier uit te dagen en te stimuleren tot creatief schrijven. Is het alweer januari? Laat ze dan eens een rollenspel doen en boodschappenlijstjes maken voor de winkelhoek of een menukaart voor de restauranthoek. Misschien willen ze wel als ober bestellingen noteren of als dokter recepten uitschrijven? En wie speelt er niet graag heks? Dan horen toverdrankrecepten of spreuken erbij. Veel jongetjes in de klas die graag politieagent zijn? Laat ze bekeuringen schrijven!

Rolmodel

Je bent als leerkracht een belangrijk rolmodel. Schrijf op wat de kinderen je vertellen, zodat je het kunt onthouden en later nog eens kunt voorlezen. Maak lijstjes, bijvoorbeeld van kinderen die 's middags nog een opdracht moeten afmaken. Schrijf een verslagje van de dag voor je duo-collega. Creëer situaties die kinderen aanzetten tot schrijven. Laat ze een verhaaltje bij hun tekening bedenken en laat ze dat er bij krabbelen of schrijven. Verander de routine eens op maandagochtend: kinderen vinden het ook leuk om te tekenen en te schrijven over het weekend, in plaats van te vertellen wat ze gedaan hebben.

Illustratie: Annet Schaap

Voor dagelijks gebruik

Geef leerlingen de gelegenheid om dagelijks, geholpen door jou als leerkracht, teksten te schrijven. Dit is een van de pijlers van het aanvankelijk lezen. Zo oefenen kinderen namelijk schrijf- en spellingvaardigheden en beseffen ze sneller welke communicatieve functie geschreven taal heeft.

Dat besef groeit bij veel kinderen al voordat ze naar school gaan. Ze zien hun ouders immers boodschappenlijstjes maken, e-mails schrijven en sms'jes sturen. Daag kinderen in groep 1, 2 en 3 dagelijks uit zelf te schrijven. Kleuters maken krabbels die op schrift lijken. Wanneer ze hun eerste klank-tekenkoppelingen geleerd hebben, zullen ze deze gaan gebruiken. Stimuleer in deze fase *invented spelling*, het zelf bedenken van mogelijke spellingen. Het geeft kinderen meer inzicht in de relatie tussen letters en klanken in woorden en versterkt op die manier hun fonemisch bewustzijn. Het feit dat hun spelling van woorden niet overeenkomt met de conventionele spelling, is op deze leeftijd niet zo erg: corrigeren hoeft niet.

Social media

- complimentbriefjes maken voor medeleerlingen;
- dagboekjes bijhouden;
- verslag doen van activiteiten in de schoolkrant of op de website van de school/klas;
- aantekeningen maken van afspraken die onthouden moeten worden (vanmiddag wil ik mijn puzzel afmaken);
- briefjes voor de ouders met de oproep om knutselmateriaal te verzamelen.

Bouwen

Zelfs de bouwhoek biedt aanknopingspunten voor creatief schrijven. Laat ze hun bouwwerken een naam geven en laat ze ook een naambord maken. Een plattegrond van hun bouwwerk waarbij ze schrijven wat het allemaal is. Het is ook leuk om naamkaartjes voor de voertuigen die met constructiemateriaal ontworpen worden, te verzinnen. En organiseer je een opa- en omadag of een tentoonstelling van knutselwerken: de kinderen kunnen uitnodigingen maken.

Plezier met echte boeken

Gewoon lekker lezen op school, elke dag, op een vast moment, ieder voor zich. Op cbs De Wierde zijn leraren overtuigd van de kracht van deze aanpak: leerlingen lezen geen woordrijen, maar echte boeken.

Juf, ik vond lezen altijd verschrikkelijk saai. Maar thuis denk ik nu: was ik maar weer op school, dan kon ik tenminste verder met mijn boek.' Sander onderstreept daarmee de woorden van Mariska Roelofs, leerkracht groep 8 van christelijke basisschool De Wierde in Almelo. Zij heeft gemerkt dat stil lezen werkt: 'Sander en zijn klasgenootjes zijn meer gemotiveerd om "echte" boeken te lezen sinds we meer tijd besteden aan stil lezen. Achter in het lokaal heb ik mandjes met stripboeken. Eén keer in de week mogen ze er één pakken. In het begin van het jaar wilde iedereen dat, maar nu lezen ze liever een boek. Ook bij kinderen die eerst niet wilden lezen, is dat leesplezier er echt.'

Stil lezen verbetert het vloeiend lezen en vergroot de kennis van de wereld, de woordenschat en het leesbegrip. Het is effectiever, efficiënter en motiveert meer dan hardop lezen. Het is bovendien effectiever dan het lezen van losse woorden doordat woorden in een context makkelijker begrepen worden dan wanneer ze alleen staan. Het lezen van tekst is daardoor gemakkelijker dan van losse woorden. Het doorlezen in een boek is nog weer effectiever dan het lezen van losse teksten. In een boek komen vaak dezelfde woorden voor in licht wisselende contexten, waardoor automatisering kansrijker is. Stil lezen is efficiënter dan hardop lezen doordat het gemiddeld dertig procent sneller is. Kinderen komen alleen tot veel stil lezen wanneer ze daar plezier aan beleven.

Achtste-groepers huilen niet (Vriens), *Naar de brugklas* (Cazemier), *Kappen!* (Slee): de klasbibliotheek achterin groep 8 is tegenwoordig goed gevuld met moderne kinderboeken. De eerste voorwaarde voor succesvol stil lezen is zo vervuld: een rijke leesomgeving met interessante boeken van goede kwaliteit. De Wierde heeft als norm dat alle kinderen minimaal 25 leeftijdsadequate boeken naar eigen keuze per jaar lezen. Maar dan moeten ze er wel zijn.

Voor de school vergde het een enorme investering. Carla Wild, intern begeleider: 'We mochten drie jaar lang voor €100 per groep aanschaffen, verhalende en informatieve boeken. Voor zwakke lezers kochten we ook meer delen uit een serie, van dezelfde schrijver of over eenzelfde onderwerp.'

Wat de kinderen lezen wordt bepaald door hun belangstelling en hun begripsniveau. 'Bij het kiezen van de boeken heb ik vooral de klas betrokken, vertelt Roelofs: 'Welke boeken vinden jullie leuk? Wat hebben jullie al gelezen uit de bibliotheek, maar zou je willen herlezen?'

Didactiek

De didactiek rondom stil lezen is in Nederland weinig uitgewerkt. Mede daarom voelen leraren zich onzeker bij het uitvoeren van de stillelessen: wat moeten ze doen, als stil lezen niet vanzelf gaat? Er zijn altijd leerlingen die niet willen. Het lijkt veiliger om ze hardop te laten lezen, dan hoor je ze tenminste. Wild: 'Die angst hadden wij eerst ook, met name in de onderbouw. Maar binnen het leesverbeteringsproject LIST (zie

Stillezen vergroot de kennis van de wereld, de woordenschat en het leesbegrip. En daar profiteert ook het schrijfonderrwijs weer van, zoals deze leerling van De Wierde trots laat zien.

pagina 16, red.), hebben we nu drie jaar veel aandacht besteed aan stil lezen en we zien, dat gaat gewoon. Je moet het durven.'

Om 10.00 uur is het muisstil in De Wierde. De hele school leest. Wat later vertelt Wild: 'Elke dag leest de hele school van 9.55 tot 10.25 uur. Leerlingen zijn voor deze lessen wel gehegroepeerd, want niet iedereen kan al stil lezen. Door in de gehele school het

lezen op hetzelfde moment in te roosteren, kunnen de kinderen uit elke groep geplaatst worden in de aanpak (hardop of stil lezen) waar zij thuishoren.'

Hoe ziet zo'n les stil lezen er nu uit? Is er nog wel les of ligt de les gewoon stil? 'Dat laatste zou je kunnen zeggen', aldus Roelofs, 'maar er zijn wel spelregels: zorg ervoor dat je een extra boek op je tafeltje hebt, voor als je boek niet leuk is; ga niet lopen en kies een plekje waar je lekker kunt zitten. De kinderen hoeven dus niet per se op hun eigen stoel achter hun eigen tafel.' Roelofs leest altijd een stukje voor en twee keer per week praat ze over het boek waaruit ze voorleest. 'Zo'n miniles of boekenbabbel is bedoeld om ze te stimuleren tot lezen, mijn enthousiasme te delen.' (zie ook pag. 14). Daarna mogen de leerlingen zelf lezen (twintig minuten). Roelofs observeert, monitort de vorderingen en grijpt in als een kind niet leest. 'Tijdens de stilleles is het gewoon stil. Ik wist niet dat het kon. Tien minuten okee, maar een half uur? De kinderen zeggen dat het komt omdat we nu hele leuke boeken hebben.' Twee keer per week eindigt de leesles met praten over boeken. Soms naar aanleiding van het minilesje, soms vertellen kinderen gewoon waarom hun boek zo mooi is dat iedereen het zou moeten lezen.

Logboek

Aardig hulpmiddel bij de observaties zijn de logboekjes die leerlingen bijhouden. Roelofs: 'Heel simpel: datum, schrijver, titel en vervolgens geven ze met een smiley aan wat ze ervan vinden. Het leuke is dat wanneer kinderen een nieuw boek kiezen, ze vaak in >>>

Meer boeken in de klas?

- Op de jaarlijkse NOT kosten boeken vaak een prikkie, sla je slag.
- De openbare bibliotheek verkoopt regelmatig "afgeschreven" boeken.
- Plaatselijke afdelingen van Amnesty International of andere goede doelen organiseren vaak boekenverkoppen voor een goed doel.
- Kijk eens bij de kringloopwinkel.
- Neem je eigen kinderboeken mee en zet ze in je klas.

dit schriftje kijken om te zien wat een vriendje heeft gelezen en wat die ervan vond'.

Ook een observatieschema kan helpen.

Houdt een leerling het lezen vol en leest hij voldoende bladzijden? Roelofs turft of een leerling gedrag vertoont waaruit blijkt dat hij niet leest

(bladeren, opkijken, praten). Tevens houdt ze bij of leerlingen hun boek waarderen (verandert van boek, vindt boek niet leuk, leest weinig bladzijden). Roelofs: 'Als een kind niet leest, ga je praten over hoe dat komt. Vaak hebben ze het gekozen vanwege de voorkant, maar valt het tegen. Dan zoeken we samen een andere titel. Vóór LIST had ik geen idee van wat er op mijn plank stond. Als een kind een titel niet leuk vond, was mijn reactie: er staan zoveel leuke boeken op de plank, zoek maar een ander. Nu ben ik zelf gaan lezen en merk ik dat ze gelijk hebben, sommige titels zijn echt niet leuk.'

Wanneer een leerling de AVI-toets die bij zijn didactische leeftijd hoort en/of het doel van de stillestoets niet haalt, zijn maatregelen nodig. Wie achterloopt, maar wel goed doorleest in de klas kan optreden als tutor voor een jongere leerling met leesproblemen. Ook vier maal per week twintig minuten extra stillestijd kan helpen. Voor leerlingen met een achterstand, die niet goed doorlezen, is extra begeleiding door een leerkracht noodzaak. In groep 5 komen kinderen in het begin soms niet tot lezen: dat geldt voor langzame lezers en ook voor kinderen met concentratieproblemen. Als de leraar een stukje met zo'n kind mee opleest, gaan ze een boek iets sneller leuk vinden. Zodra een titel aanslaat, kan de leerling het zelf verder uitlezen. Ook hier is vier keer twintig minuten extra stillestijd per week aan te raden. ■

Vertig jaar onderzoek heeft aangetoond dat de leerkracht voor de groep essentieel is: zij speelt de belangrijkste rol als het gaat om het behalen van goede resultaten bij alle kinderen. We weten inmiddels ook om welke leerkrachtvaardigheden het gaat: goede instructie geven; de beschikbare tijd zo effectief en efficiënt mogelijk besteden; vertrouwen en hoge verwachtingen uitstralen naar de kinderen; het gebruik maken van gegevens (waaronder toetsen) om je onderwijs af te stemmen op de verschillende onderwijsbehoeften van de kinderen en *last but not least*: het beschikken over kennis van het vak dat je aan het geven bent.'

Methodeslaven

'Je zou dan ook verwachten dat de leerkracht als vakman/vrouw een leidende rol heeft in hetgeen de leerlingen wordt aangeboden. In werkelijkheid blijkt echter veelal de methode centraal te staan. Nederlandse leerkrachten lijken soms methodeslaven. Ze hebben moeite om als vakmensen naar een methode te kijken en te zeggen: dit doe ik wel en dit sla ik over. Wat ook een rol speelt, is dat met name

Geef juf haar vakmanschap terug

‘Leerkrachten zijn te afhankelijk van methodes in het leesonderwijs. Maar het kan anders. Ik pleit voor herstel van vakmanschap.’

Thoni Houtveen
59 jaar

Lector Geletterdheid
Faculteit Educatie
Hogeschool Utrecht

jongere leerkrachten erg afhankelijk zijn van diezelfde methoden. Ze weten onvoldoende over bijvoorbeeld leesonderwijs om zelfstandig keuzes te maken uit wat ze in de methodes aantreffen’.

‘Het is gevaarlijk om zo afhankelijk te zijn van die boekjes, om een aantal redenen. Ook al doen uitgevers hun uiterste best om een goed product te leveren, er is per definitie een spanningsveld tussen wat echt belangrijk is in het leerproces voor de leerlingen en daar waaraan verdiend wordt. Het bekendste voorbeeld zijn de beroemde “werkbladen”. Zo langzamerhand zou iedereen kunnen weten dat lang niet alle oefeningen in de werkbladen bijdragen aan het leren, bijvoorbeeld het leren lezen. En dan zeg ik het heel netjes. Veel leerkrachten houden er echter aan vast om kinderen met werkbladen te laten werken. Het argument is dat de methodeontwikkelaars er hard aan gewerkt hebben en zij dat niet voor niets hebben gedaan.

In een kleine onderwijsmarkt als de Nederlandse wordt relatief weinig geïnvesteerd in

onderwijsmethodes. Ze worden vaak geschreven door onderwijsbegeleiders of leerkrachten in hun vrije uren, mensen die het toch al druk hebben. Dat is niet de beste garantie voor uitstekend onderwijsmateriaal dat up to date is.’

Kennisbasis

‘Om de kwaliteit van het onderwijs echt te verbeteren moeten we werken aan het kennisniveau waarmee studenten van de pabo komen. Daarbij gaat het niet alleen om kennis van bijvoorbeeld het leesproces, maar ook om kennis van wat goede instructie is en de andere hierboven genoemde aspecten van effectief leerkrachtgedrag. De kennisbasis waaraan alle pabo’s zich nu moeten houden, is een belangrijke stap in die richting. Ik zou er verder voor willen pleiten effectieve leerkrachtvaardigheden veel explicieter in het curriculum van de pabo’s op te nemen en deze vaardigheden ook te trainen. Een goed voorbeeld hiervan is het observeren van lessen en het geven van feedback daarop, zoals elders in deze special beschreven is. Het vakmanschap moet terug. ■

Durf te leiden

Bij het invoeren van een vernieuwing is een schoolleider die sturing geeft, faciliteert en ondersteunt, onontbeerlijk. Wat doe je dan als die vertrekt, net wanneer je wilt beginnen als team?

Het team van SBO De Dijk in Wageningen was behoorlijk teleurgesteld. Al een tijdlang kampte de school met slecht gemotiveerde lezers en een gebrek aan leesplezier bij zwakke lezers. De leraren hadden zich verdiept in diverse interventieprogramma's en hadden hun keuze gemaakt. Het moest LIST worden: het LeesInterventie-project voor Scholen met een Toetalaanpak, van Hogeschool Utrecht. Intern begeleider Mariëtte van Gisteren: 'De aandacht voor leesmotivatie, de heldere structuur en doelen, de koppeling met handelingsgericht werken en het feit dat LIST *evidence based* is, vormden voor ons pluspunten. Onze leerlingen vonden lezen tot dan toe saai, ze waren vooral bezig met woordrijtjes. Boeken? Daar hadden ze helemaal niks mee. Met LIST hoopten we dat op te lossen. Maar ja, toen vertrok de directeur.'

Startblokken

Het team stond in de startblokken. Veel voorwaarden waren aanwezig: er was in elke groep voldoende tijd ingeroosterd voor het lezen en er was een regiegroep om

LIST in te voeren. Jolande Ort, Petra Braat (beiden logopedisten) en Van Gisteren stonden er nu alleen voor. Hoewel, er was ook al externe begeleiding ingehuurd....

Unaniem besloot het team toch te starten, zij het een half jaar later. Ort: 'We moesten eigenlijk nog best veel voorbereiden. De oude boeken moes-

ten worden vervangen en de roosters moesten worden aangepast om overal op hetzelfde moment te kunnen lezen.' Van Gisteren vult aan: 'Onze LIST-begeleider zei: Als je start, moet je het goed doen. Dat half jaar uitstel is niet alleen gebruikt om praktische zaken te regelen. We hebben ook samen met de extern begeleider een planning gemaakt voor het invoeringstraject.' Er kwam een soort draaiboek, gebaseerd op een structuur die door LIST is ontwikkeld: drie keer per jaar een teambijeenkomst, vijf keer per jaar een regiegroepbij-

eenkomst, twee keer per jaar klassenobservaties met voor- en nabespreking en het inplannen van leerlingen-toetsen. 'Dat gaf het broodnodige houvast', aldus Van Gisteren.

Draagvlak

Braat: 'We hebben vervolgens ook informatieve LIST-bijeenkomsten georganiseerd.' De drie leden van de regiegroep benadrukken dat met name dit laatste erg belangrijk was om het gehele team mee te nemen in het traject en hun vragen over de achtergronden van de

Veel kennis uitwisselen over lezen, dat blijkt echt een succesfactor.

interventies goed te beantwoorden. Zo werd continu kennis uitgewisseld over lezen, de leesinterventies die bij het project horen en de wetenschappelijk basis van deze interventies. Dit is een belangrijke succesfactor gebleken. De leerkrachten wisten meer en kregen het gevoel 'samen voor de klus staan'.

'Belangrijk was ook', aldus Van Gisteren, 'dat er in de school heel veel expertise was en is op het gebied van lezen. De teamleden hadden vertrouwen in Petra Braat en Jolande Ort. Ze wisten dat ze in goede handen waren.' Ort: 'Het was best spannend. Collega's vroegen: "Hoe moet dat dan?" en "Kan dat allemaal wel?" Er heeft echt een belangrijke omslag in het denken en handelen plaatsgevonden: we gingen ons met LIST helemaal richten op het lezen van tekst. Tussentijds toetsen hebben we bijvoorbeeld vervangen door het gericht observeren van kinderen en naar ze luisteren. Op basis daarvan wilden we de stappen bepalen die we ondernamen.'

Mariëtte van Gisteren (links) en Jolande Ort (rechts) hebben samen met Petra Braat (niet op de foto) en het team van sbo De Dijk hun leerlingen geholpen beter te leren lezen.

Toen het project eenmaal startte, was er inmiddels een interim-directeur. Hij zag echter weinig in LIST en faciliteerde het proces nauwelijks. Stoppen dan maar? Niks daarvan, de regiegroep heeft vervolgens het inhoudelijk leiderschap overgenomen. 'We zijn gewoon doorgedaan', zegt Van Gisteren. Braat vult aan: 'We hebben elkaar en het team altijd het vertrouwen gegeven dat we met een heel goed proces bezig waren. Naast de twee klassenobservaties hebben we heel regelmatig met leerkrachten gepraat om zo de vinger aan de pols te houden en te kunnen bepalen welke hulp ze nodig hadden.' Doordat de regiegroepleden zo nadrukkelijk als aanspreekpunt in de school aanwezig waren, was het voor de overige teamleden volkomen helder bij wie ze terecht konden met vragen. Om zelf feeling te houden met wat er in de klassen moest gebeuren - ondanks het feit dat geen van drieën zelf voor de klas staat - lazen de leden van de regiegroep regelmatig zelf met een groepje kinderen.

Voor het team was helder bij wie ze terecht konden - al was dat niet de directeur...

Saamhorigheid

De vereende krachtsinspanningen in Wageningen hebben resultaat opgeleverd: de leesprestaties van veel leerlingen zijn omhooggevoegen. In het schooljaar voorafgaand aan het LIST-project haalde nog geen zestig procent van de leerlingen in groep 8 AVI 8 of hoger. AVI 9 werd door slechts een derde van de kinderen behaald. Na drie jaar werken met LIST haalde van een vergelijkbare groep kinderen 82 procent AVI M6 of hoger (vergelijkbaar met de oude AVI 8) en bijna zeventig procent AVI E6 of hoger (vergelijkbaar met AVI 9). De kinderen hebben weer plezier in lezen en zelfs kinderen die echt heel moeilijk lezen, pakken een boek. Hoewel veel teams bij vertrek van hun directeur misschien zouden afzien van een vernieuwings-traject, heeft sbo De Dijk in Wageningen bewezen dat succes ook dan mogelijk is. Ort: 'Het succes motiveerde om door te gaan. We konden laten zien: dit werkt. Dan weet je dat je op de goede weg zit. Er is saamhorigheid ontstaan en iedereen voelt zich verantwoordelijk voor het slagen van het project. Samen juichen we bij successen en balen we soms ook van tegenvallers.' 'Wat ik erg bewonder', bekent Van Gisteren, 'is de flexibiliteit van de teamleden. We waren allemaal erg onzeker: geen directeur en ook geen vertrouwde leesmethode meer. Maar we zijn altijd met elkaar blijven praten en hebben de klus geklaard.' ■

Voor meer info, bestel Thoni Houtveen, Anneke Smits & Saskia Brokamp: Lezen is weer lezen (Hogeschool Utrecht, 2010) via cathy.benelhocine@hu.nl.

Praten over boeken

Door met leerlingen over boeken te praten, krijgen ze meer zin in lezen. Twee leerkrachten delen het geheim van hun succesvolle boekenbabbels met Didactief.

Juf Nienke Lammertink van de Stephanusschool in Bornerbroek en juf Muriël Issa van OBS Piramide in Almere staan ieder al een tijd voor de klas. Een leesleskende voor hun geen geheimen meer. Dachten ze. Toch starten ze sinds hun school deelneemt aan het LIST-project (zie pag. 16) hun instructie anders dan vroeger. Grootste verschil? Ze praten met leerlingen over boeken.

Leuk, maar hoe doe je dat, waar moet je beginnen? Om een gemotiveerde lezer te worden moet je weten welke boeken je leuk vindt. Het LeesInterventieproject voor Scholen met een Totaalaanpak van Hogeschool Utrecht besteedt juist hier veel aandacht aan. Zowel voor volwassenen als kinderen. Belangrijk is dat leerkrachten hun leerlingen leren ondersteunen bij hun boekkeuze. Een van de vaste onderdelen van LIST is de miniles of zoals sommige scholen het noemen, de boekenbabbel.

Minimaal twee keer per week start de leesles op deelnemende scholen met een miniles. Maximaal tien minuten praat een leerkracht met de groep over boekkeuze, de inhoud van een boek in relatie tot het leven van de kinderen of wat ze kunnen doen als ze iets niet begrijpen in het boek. Daarna mogen de kinderen twintig minuten hardop of stil lezen. Aan het eind van de les

komt de leerkracht terug op de miniles, door vragen te stellen als: 'Had je het goede boek gekozen' of 'Kwam je iets tegen dat je zelf hebt meegemaakt?'

Om een gemotiveerde lezer te worden, moet je weten van welke boeken je houdt

Issa was nooit zo'n lezer. *'Ik las altijd functioneel, ik moest er dus echt in komen, omdat het nog niet eigen was. En nu..... door LIST ben ik zelf ook gaan genieten van boeken en kan ik oprecht vertellen aan de leerlingen waarom lezen zo leuk is.'*

Lammertink is blij met het format van de boekenbabbel: *'Tijdens de minilessen ontwikkelen mijn leerlingen hun eigen leesmaak. Dat gaat vaak niet vanzelf. Als leerkracht speel ik een belangrijke rol. Ik geef het goede voorbeeld; ik neem ze als het ware mee op reis door boekenland. Dat is fascinerend: ik vertel ze waarom of wanneer ik een boek lees, hoe ik boeken zoek, hoe ik ze bewaar, enzovoort.'*

'Ik houd goed bij welke nieuwe kinderboeken er zijn en waar ze over gaan, zodat ik kinderen kan helpen het juiste boek te vinden. Ik heb gelukkig altijd al heel veel van lezen gehouden: als kind lag ik stiekem met een zaklamp onder de dekens. Als ik dat aan leerlingen vertel, willen ze weten welke boeken ik las. Die boeken willen ze zelf ook lezen. Het motiveert ze wanneer zij zien dat ik geniet van lezen.'

Het geheim

Het belangrijkste van de miniles is misschien wel dat je als leerkracht enthousiast bent over boeken en dat weet over te brengen. Lammertink en Issa hebben allebei wel eens meegemaakt dat ze een miniles gaven die niet

In het schilderijlijstje links juf Muriël Issa en rechts juf Nienke Lammertink.

vanuit hun eigen beleving kwam. Issa: *'De leerlingen merken dat meteen. Op de één of andere manier pak je ze dan niet echt. Ik zeg maar zo: houd het dicht bij jezelf en je leerlingen, luister naar ze en kijk naar waar ze meer van willen weten of waar ze behoefte aan hebben.'*

Meneer Vos

Lammertink: *'In het begin dacht ik: "Waar kan ik dan met kinderen over praten?" Het was even zoeken naar onderwerpen, maar door goed te kijken naar de kinderen, zelf veel te lezen en vooral veel verschillende soorten teksten, heb ik ontdekt dat de keuze aan onderwerpen eindeloos is. Hoe kies je een boek bijvoorbeeld? Vooral als een aantal leerlingen niet lekker leest, kan een gesprek over het maken van keuzes relevant zijn. Tijdens een boekenbabbel hebben we het dan over genres of bijvoorbeeld de moeilijkheidsgraad van een boek.'*

Soms staat de titel centraal. Lammertink: *'Als in de kast een boek staat waarvan de titel al een miniles in zich heeft. Neem bijvoorbeeld De fantastische meneer Vos van Roald Dahl: dan vraag ik me af, waarom zou die meneer Vos nu zo fantastisch zijn? Ik word nieuwsgierig naar de inhoud van het boek. Meestal ontstaat de miniles dus vanzelf'*

Het kan ook gaan over de teksten zelf. Wat maakt dit stukje spannend of misschien wel ontroerend, grappig

of interessant? *'Ik stel me bijvoorbeeld voor dat ik zelf in het verhaal meespeel en vertel aan de leerlingen wat ik op dat moment voel en beleef. Mijn vraag is dan vaak: zouden jullie hetzelfde beleven?'* Lammertink: *'Meestal gaat de boekenbabbel over belevenissen die dicht bij mij zelf staan. Soms kan het ook zijn dat een leerling een opmerking maakt, op een ander moment van de dag of tijdens de leesgesprekjes die ik individueel houd met de kinderen. Ook daar haal ik onderwerpen uit.'*

Bij Issa op school is de keuze voor een gesprekstema soms wel een uitdaging, omdat zij in haar leesles leerlingen uit groep 4 en groep 8 heeft. Verzin dan maar eens een boekenbabbel die beide groepen aanspreekt. Issa: *'Met groep 4 ben ik nog erg met de basis bezig: hoe kies je het juiste boek, wat vind je spannend, waarom vind je het stuk dat je hebt gelezen leuk? Met groep 8 kan ik al wat verder. Dat is dus wel zoeken hoe ik de minilessen inricht. Maar als we naar de bibliotheek gaan, zie je iets leuks ontstaan: groep 8 ondersteunt de kinderen van groep 4 bij de boekkeuze. Dat motiveert want ze willen gauw groot zijn. Geweldig toch?'* ■

Eerst was het zoeken, maar naar de klas kijken en luisteren helpt

Lezen wordt weer leuk

Het LIST-project is ontworpen om het leesniveau van kinderen te verhogen en hen meer te laten lezen. Het geheim? Ervoor zorgen dat ze er weer plezier in krijgen.

Om iets goed te leren, is het belangrijk het vaak te doen. Dat is voor lezen niet anders: wie vloeiend wil leren lezen, moet veel oefenen. Het is dan ook belangrijk dat het onderwijs leerlingen motiveert om veel te lezen. Logisch, zou je zeggen. Maar in de praktijk blijkt de leesles kinderen vaak maar weinig enthousiast te maken. Hoe komt dat? Vaak ligt in het leesonderwijs de nadruk op de technische aspecten van het lezen, waardoor het plezier op de achtergrond raakt. Vooral kinderen die in de leesles moeilijk kunnen meekomen raken hierdoor hun motivatie kwijt. Gevolg is dat deze leerlingen nog minder gaan lezen, en dus minder oefenen.

Lezen is top

Om deze negatieve spiraal te doorbreken is op initiatief van Hogeschool Utrecht het LIST-project gestart. LIST staat voor 'Lees Interventieproject voor Scholen met een Totaalaanpak', maar wordt door scholen vaak kort vertaald als 'Lezen is top'. Doel van het project is het verhogen van de leesresultaten van leerlingen in het basis- en in het voortgezet speciaal onderwijs. De technische kant van het lezen is hierbij niet meer dan een middel; de leesbeleving en motivatie van het kind staan centraal. Het is dus van groot belang dat de leraar het eigen enthousiasme voor lezen weet over te brengen op de leerlingen. Dit wordt onder andere bereikt door minilesjes, waarin de leerkracht met de kinderen van gedachten wisselt over de inhoud van een boek. Verder doet de leerkracht er alles aan om ervoor te zorgen dat de leerlingen kunnen lezen wat ze zelf leuk vinden. Ook als dit betekent dat een kind extra begeleiding nodig heeft, omdat het een boek heeft gekozen dat net boven zijn of haar niveau ligt.

Begeleiding

De nieuwe aanpak betekent een extra uitdaging voor leerkrachten en brengt een hoop veranderingen met zich mee. Daarom worden de scholen die deelnemen aan het LIST-project begeleid door deskundigen van buitenaf. Regelmatig zijn er teambijeenkomsten met

een externe begeleider, waarin de voortgang van het project wordt besproken. Verder is er individuele begeleiding voor de leerkrachten, en worden zij twee keer per jaar geobserveerd tijdens de leesles. De leesresultaten van de leerlingen op de deelnemende scholen worden zorgvuldig bijgehouden door de projectleiding. Op dit moment doen zo'n 80 basisscholen mee aan het LIST-project. ■

Leesbeleving

Basisschool De Huve in Almelo is in 2008 met het project begonnen, en mag zich inmiddels een gecertificeerde LIST-school noemen. Leescoördinator Christien Sickman vertelt enthousiast: 'De kracht van deze aanpak zit hem erin dat er echt wordt gekeken naar de leesbeleving van kinderen, naar wat hen aanspreekt. Hierdoor zijn ze met meer plezier gaan lezen. Tegenwoordig gaan alle klassen regelmatig naar de bibliotheek om boeken te ruilen, zodat er altijd genoeg aanbod is van nieuwe boeken.' Ook binnen het team zijn de reacties positief: 'De leerkrachten zijn enthousiast met het project bezig. Natuurlijk was het even wennen om de nieuwe aanpak in te voeren, maar met intensieve begeleiding hebben we de veranderingen in goede banen geleid.' Al met al is LIST dus een groot succes op de school. Sickman: 'Wie hier om half negen 's ochtends binnenkomt, vindt een school vol kinderen die lekker zitten te lezen.' / JB